

«Бекитемин»
Ч.Айтматов атындагы Тил жана
адабият институтунун Окумуштуулар
кеңешинин төрагасы А.Акматалиев
№ 8 протоколу «б» ноябрь, 2019-ж.

Улуттук илимдер академиясынын Ч.Айтматов атындагы Тил жана
адабият институтунун Окумуштуулар кеңешинин

жыйынынын

№8 ПРОТОКОЛУНАН көчүрмө

Бишкек шаары

2019-жылдын 6-ноябрь

Катышкандар: Кадырмамбетова А. – ф.и.д. төраганын милдетин аткаруучу, Акматалиев А. – ф.и.д. акад., Орозова Г. – ф.и.д., Нарынбаева Н. – ф.и.д., Көлбаева М., – ф.и.д., Мукасов М. – ф.и.к., Исаева А. – ф.и.к., Сырдыбаева Р. – ф.и.к., Ыйсаева Н. – ф.и.к., Тойчубек кызы Ж. – ф.и.к., Жапаракунов У.– ф.и.к., илимий кызматкерлер: Тургунбаева Ж., Касымгелдиева М., Эшматов Р., Бекболотов А., Качкынтаев Ө., Кулбаракова З., Сабыр уулу А.

КҮН ТАРТИБИ:

Ар кандай маселелер

1 маселе: “Манас”, фольклор жана акындар чыгармачылыгы бөлүмүнүн илимий кызматкери Өмүралиева Жанар Орозалиевнанын “Молдобасан Мусулманкуловдун айтуусундагы “Манас” эпосунун көркөмдүк өзгөчөлүгү жана анын чыгармачылык өнөрканасы” деген темада жазылган диссертациясын талкуулоо.

Угулду:

Төраганын м.а. ф.и.д., Кадырмамбетова А.: Саламатсыздарбы урматтуу бүгүнкү окумуштуулар кеңешинин катышуучулары, “Манас”, фольклор жана акындар чыгармачылыгы бөлүмүнүн илимий кызматкери Өмүралиева Жанар Орозалиевнанын “Молдобасан Мусулманкуловдун айтуусундагы “Манас” эпосунун көркөмдүк өзгөчөлүгү жана анын чыгармачылык өнөрканасы” деген темадагы диссертациялык иштин талкуусуна чогулдук. Диссертант мындан 5-6 ай мурун болуп өткөн бөлүмдүн кызматкерлеринин талкуусунда айтылган сын пикирлерди оңдоп ишти кайра окумуштуулар кеңешинин талкуусуна алып келди. Баарыңыздар окуп чыктыңыздар. Анда талкууну баштасак, алгач сөздү диссертанттын өзүнө берели, ишинин мазмуну тууралуу кыскача айтып берсин.

Диссертант Өмүралиева Ж.:

Саламатсыздарбы, урматтуу окумуштуулар кеңешинин катышуучулары. Теманы кыскача айтып өтсөм, иш 2 главадан, 6 параграфтан турат. Иштин кыскача мазмунун айтып кетсем.

Иштин актуалдуулугу: Бүгүнкү күндө улуу манасчылар С.Орозбаков жана С.Каралаевдин варианттарынан сырткары да Б.Сазанов, М.Мусулманкулов, М.Чокморов, М.Ашымбаев, Д.Кочукеев, И.Жумабеков, Ы.Абдрахманов, Ж.Кожеков ж.б. бир нече манасчы, семетейчилердин кол жазма түрүндөгү тексттеринин китеп болуп жарыяланышы манастануу илиминин изилдөө объектиси менен бирге манасчылардын айтуучулук деңгээлин аныктоо, варианттардагы сюжеттик, мотивдик, поэтикалык, структуралык терең анализдерди жүргүзүү проблемаларын кеңейтти. Буга чейин М.Мусулманкуловдун айтуучулук өнөрү жана анын вариантындагы башка манасчылардан айырмаланган кээ бир өзгөчөлүктөрү, элдик ырларды аткаруучулук чеберчилиги, импровизаторлук жөндөмдүүлүгү, речитациялык өзгөчөлүгү тажрыйба жүзүндө аныктоого алынган, манасчылык өнөрдөгү орду, ролу жана айтуучулук чеберчилиги деталдуу иликтенген. Ошентсе да, эпостун классикалык үлгүсүн улантуучулардан болуп эсептелген М.Мусулманкуловдун манасчылык өнөрүнүн калыптанышы, анын айтуусундагы тексттердин поэтикасы, илимий теориялык жана тарбиялык маани-мазмуну, сюжеттик салттуулугу, жекелик айырмачылыктарына комплекстүү жана системалуу тереңдетилген илимий изилдөөнүн жетишсиздиги иштин актуалдуулугун аныктайт.

Иштин негизги максаты – манасчы Молдобасан Мусулманкуловдун жалпы чыгармачылык өнөрканасына комплекстүү түрдө илимий байкоо жүргүзүү, манасчылык өнөрүнүн калыптанышына анализ жасоо, анын айтуусундагы “Манас” эпосунун сюжеттик салттуулугун, башка варианттар менен жалпылык же өзүнчөлүктөрүн аныктоо жана поэтикалык көркөмдүк өзгөчөлүктөрүн көрсөтүү. Бул максатты ишке ашырууда алдыга М.Мусулманкуловдун манасчылык өнөрүнүн калыптануу жолун иликтөө; М.Мусулманкуловдун ырчылык, акындык талантына байкоо жүргүзүү, ырларынын идеялык-тематикалык багытын аныктоо; М.Мусулманкуловдун айтуусундагы “Манас” жана “Семетей” эпосторунун сюжеттик линиясындагы негизги өзөктүү, салттуу окуялардын кандай деңгээлде сакталгандыгын аныктоо ж.б. милдеттер коюлат.

М.Мусулманкуловдун манасчылык өнөрүнүн калыптаныш тарыхы; манасчынын кыргыз акындар чыгармачылыгы жана эпикалык поэзиясына кошкон салымы системалуу түрдө талдоого алынып, биринчи ирет комплекстүү изилденип жатышы иштин жаңычылдыгын көрсөтөт.

Биринчи главада М.Мусулманкуловдун чыгармачылык өнөрканасына арналган илимий изилдөөлөр иргелип, буга чейинки аткарылган иштер көрсөтүлдү. М.Мусулманкуловдун манасчылык өнөрүнүн калыптануу эволюциясы иликтенип, далилдүү илимий тыянактар чыгарылды. Манасчынын элдик салттуу поэзиянын үлгүсүндөгү ырлары идеялык-

тематикалык жактан талданып классификацияланды. М.Мусулманкуловдун айтуусундагы кенже эпостордун илимий изилдениш деңгээли жана сюжеттик салттуулугу, өзүнчөлүктөрү талдоого алынды. Айрым илимий эмгектерде М.Мусулманкуловдун вариантындагы айрым согуштук баяндоолор, курал-жарак, жоо кийимдери, каармандардын портреттик сүрөттөөлөрү башка айтуучулардын варианттары менен салыштырылып талдоого алынган. Эпостун архаикалуулугун мүнөздөөдө айрыкча Мусулманкуловдун айтуусундагы кенже эпостор фактылык материал катары көрсөтүлгөн. Кенже эпостор жогорку деңгээлде иликтенип келген болсо, “Манас” жана “Семетей” эпостору портреттик, атрибутивдик сүрөттөөлөр, алардын көркөм кызматы менен гана чектелип, бул эпосторго салттуулугу, жекелик өзгөчөлүктөрү, поэтикасы, образдар системасы, мотивдердин иштелишине системалуу терең анализ жасалып, жыйынтыктуу илимий корутундулар чыгарылган эмес. М.Мусулманкуловдун манасчылык өнөрүнүн калыптануу эволюциясына анын өмүр жолу, чыгармачылыгы тууралуу жазма жана оозеки булактардын негизинде илимий аныктама бергенге аракет жасалды. М.Мусулманкулов 1. айылдагы ыр-күү жаңырган, эл чогулган жайларга көп барып, жан дүйнөсүнө түрдүү жанрдагы тексттерди, туруктуу формулаларды, ыргак, обонду сиңирген. Алгачкы кадамы – ырчылык жамакчылык менен өз аймагына таанылган. 2. Бара-бара жөө жомокторду, баатырдык кенже эпосторду айта баштаган. 3. Эл аралап башка айтуучулар менен таанышкан, эпикалык чыгармаларды айтуунун техникаларын, туруктуу формулаларды үйрөнгөн, уккан-көргөндөрүн жан дүйнөсүнө сиңирип, аны кайра жаңыча иштеп чыгаруу процессин өздөштүргөн. М.Мусулманкулов С.Орозбаковду устаты катары эсептеген. Эки манасчынын варианттарындагы үндөштүк окумуштуулардын изилдөөлөрүндө далилдүү көрсөтүлгөн. М.Мусулманкулов С.Каралаев менен замандаш болуп, чыгармачылык тажрыйба алмашкан. М.Мусулманкулов – айтуучулук өнөрдү ата-тегинен мураска алган, Тянь-Шань аймагынан чыккан манасчылар Тоголок Молдо жана С.Орозбаковдун чыгармачылыгынан таасирленген, кийинчерээк замандашы С.Каралаев сыяктуу башка аймактагы варианттарды өздөштүрүү аркылуу импровизаторлук жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүүгө жетишкен, Тыныбек мектебинин ири өкүлү деген тыянак чыгарууга болот.

М.Мусулманкулов жаштайынан эпикалык чыгармаларга кызыгып, көп уккан, таасирленген, анын ырлары элдик оозеки чыгармачылыктын эпикалык жанры менен тыгыз карым-катышта болуп, элдик лирикалуулук менен салттуу эпикалык поэзиянын үлгүлөрү жуурулушуп турат. М.Мусулманкуловдун ырларында жалпы адамзаттык ашыктык, өмүр, өлүм, мезгил, жаратылыш темалары басымдуу. Булар акындар чыгармачылыгындагы өлбөс, өчпөс темалардан болуп, кайсы гана мезгил болбосун актуалдуулугун жоготпой келген. М.Мусулманкуловдун “Көрк”, “Терме”, “Болобу”, “Жайлоонун” деген ырлары акындар поэзиясынын салтуу санат-насыят, үлгү, терме түрүндө айтылып, улуу акын Токтогулдун

термелери менен бирдей салттуу поэтикалык формулаларды колдонушканы далилдүү фактылар менен талдоого алынды.

М.Мусулманкулов табият, мезгил темасындагы ырларында адам менен жаратылыштын ортосундагы гармонияны, табигый сулуулукту жар салып, мекенди, дүйнөнү сүйүү жана соктоо идеяларын билдирет. Ал эми “Жаштарга насаат”, “Алтын күн”, “Карылык”, “Жалкоого”, “Дагы бир жолу карылык жөнүндө” “Уулума”, “Балдарым”, “Өмүргө” ж.б. деген ырларында бири өлсө экинчиси жаралып, адамзат тукуму уланып келген бул дүйнөдөгү өмүр, өлүм жөнүндөгү терең философиялык элементтерге сугарылган идеяны чагылдырат. М.Мусулманкуловдун жарыяланган ырларын тематикалык жактан төмөндөгүдөй сегиз топко бөлүштүрүүгө болот: 1. Ашыктык ырлары; 2. Өмүр, өлүм темасындагы ырлар; 3. Терме ырлары; 4. Акыл-насаат, үлгү ырлары; 5. Жаратылыш жөнүндөгү ырлар; 6. Замандын талабына ылайык колхоздоштуруу, Ленин жана партияга арналган ырлар; 7. Арноо ырлары; 8. Ар кыл темадагы ырлар. Ал эми кенже эпостору боюнча бизден мурдагы изилденген илимий эмгектерге аянып, М.мусулманкуловдун айтуусундагы тексттердин кыргыз фольклорундагы көркөм функциясын аныктоого аракет кылдык. М.Мусулманкуловдун айтуусундагы “Жаңыл Мырза” эпосу кыргыз фольклорунда жогорку көркөмдүк деңгээлдеги эпикалык чыгарма катары бааланат. Ал эми “Жаныш, Байыш” жана “Курманбек” эпостору эпикалык жанрдагы айтуучулук өнөрүнүн башаты болгондуктан айрым стилдик түзүлүшү жана көркөмдүгү жагынан төмөн иштелген. Мында байыркы ишенимдер менен бирге кийинки ислам дининин идеялары да көбүрөөк сакталган. Башка варианттардын арасынан кагазга түшкөн алгачкы кол жазма катары жана негизги каармандын образындагы көөнө мотивдер баатырдык эпостун духун көтөрүп, элдик эски ишенимдерди чагылдырышы фольклордук өңүттөгү изилдөөлөргө баалуу материал боло алат.

2-главада М.Мусулманкуловдун вариантынын салттуулугуна талдоо жүргүзүү үчүн тексти толук деп эсептелген С.Орозбаков жана С.Каралаевдин варианттары менен салыштырма-типологиялык, салыштырма-тарыхый текстологиялык анализдөө методдору колдонулду. Эпостун конкреттүү бир вариантынын мурунтан уланып келе жаткан сюжеттик салттуулугун, эпикалык формулалардын эволюциялык өнүгүшүн, поэтикалык көркөмдүк элементтердин колдонулушуна илимий туура аныктама бериш үчүн эпостун башка толук деп эсептелген варианттары менен салыштырып алардын ортосундагы типтүү сюжет, образ жана эпикалык формулаларга анализ жасоо зарылчылыгы турат. Сюжеттик салттуулукту, поэтикалык каражаттар жана эпикалык формулаларды салыштырып талдоо менен булардын М.Мусулманкуловдун вариантында канчалык деңгээлде сакталып, өнүгүп же өзгөрүү мыйзам ченемдүүлүгүн аныктоого аракет жасалды. М.Мусулманкуловдун айтуусундагы “Манас” эпосуна илимий анализ жүргүзүүнүн структурасы үч негизги баскычта аткарылды: 1. Сюжеттик салттуулуктун сакталышы, жана негизги каармандардын образдары; 2. Туруктуу поэтикалык формулалардын жана көркөм каражаттардын

колдонулушу; 3. Ыр түзүлүшү, манасчынын тил байлыгы жана алардын көркөмдүк кызматы. М.Мусулманкуловдун варианты С.Орозбаков жана С.Каралаевдин варианттары менен салыштырма-тарыхый, типологиялык анализ жүргүзүлдү. М.Мусулманкуловдун вариантындагы сюжеттик, мотивдик айырмачылыктар жана окшоштуктар талдоого алынды.

Эпикалык чыгармаларда көркөм сөз каражаттарынан троптун түрлөрүнүн ичинен эпитеттер, салыштыруу жана салыштыруу-метафоралар көбүрөөк колдонулары белгилүү. М.Мусулманкуловдун вариантында классик үлгүдөгү варианттарда кездешкен эпитеттердин жөнөкөй жана татаал туруктуу эпитеттер жыш колдонулат. М.Мусулманкуловдун вариантында салыштыруунун бир нече түрлөрү кездешет: 1. Каармандардын образдарын чагылдырууда аларды жаратылыштын көрүнүштөрү же кубулуштары; Жаныбарларга мүнөздүү болгон сыпаттык өзгөчөлүктөрүнө салыштырылып, каармандардын күчүн, айбатын, чыдамдуулугун, эр-жүрөк, тайманбастыгын көрсөтүү; Көркөм салыштыруулардын ичинен өсүмдүктөр дүйнөсүндөгү лексикалык каражаттардын жардамы аркылуу каармандардын образдарын туюндуруу; Каармандардын портреттик образдарын сүрөттөөдө колдонулган жашоо-тиричиликтеги ар кандай буюм-тайымдарга жана курал-жарактарга салыштыруу; Тарыхый каармандарга жана пери (периште), желмогуз ж.б. фольклордук кейипкерлерге окшоштуруп салыштыруулар; Эпикалык заттардын башка бир нерсе, кубулуш, өсүмдүк же жаныбарлардын көлөмүн, өлчөмүн түшүндүрүүдө колдонулган салыштыруулар; Предметтерди, эпикалык каармандарды же ар кандай жаратылыш компоненттерин адамдардын же жаныбарлардын дене мүчөлөрүнө салыштыруу; Ылдамдыкты туюндурган салыштыруулар; Согуш көрүнүштөрүндөгү окуяны, кырдаалды элестүү чагылдырып берүү үчүн өсүмдүктөргө жана жаныбарларга салыштыруулар.

Эпикалык поэзиянын тилин кооздоп, көркөмдөөчү негизги элементтердин бири – метафоралардын, Мусулманкуловдун вариантында бир нече түрү кездешет. Алар лексико-семантикалык жана грамматикалык мүнөздүү өзгөчөлүктөрү менен каралды. 1. Заттык маанидеги метафоралар. Жаныбарлар дүйнөсү менен байланышкан; Адамдын дене мүчөлөрү менен байланышкан; 2. Сын-сыпат маанисинде колдонулган сын атоочтук метафоралар. 3. Этиштик метафоралар – тексттеги жандуу жана жансыз заттардын окуянын баяндалышындагы элестүү, көркөм, образдуу чагылдырылышын камсыздаган метафоралар көрсөтүлдү.

М.Мусулманкуловдун вариантындагы эпостун ыр түзүлүшүндө жөнөкөй жана татаал уйкаштыктын бир нече түрлөрү, аллитерация, ассонанс, ритм, муун өлчөмү сыяктуу көркөм элементтер сакталышы каралды. Уйкаштыктын жасалышына карай эгиз, кайчы же аттама, аксак, оромо же айланма, шыдыр деп аталган түрлөрү, фразеологизмдердин канчалык деңгээлде кездешери аныкталды. Жыйынтыктасак, М.Мусулманкуловдун айтуусундагы “Манас” эпосунда сюжеттик негизги өзөктүү окуялар толук сакталган жана Ажыбайдын Мекеге барышы, Олуят чалдын окуялары,

Манастын чүрчүттү чабышы сюжеттик бөтөнчөлүктөр айтылат. Чыйырдынын түшүндө өрттү көрүшү, Ай менен Күндөн боюна бүтүшү, кырк чилтендин балага ат коюшу ж.б. көөнө мотивдер кездешет. Айрым исламдык катмарланууга учураган мотивдер манасчынын диний көз карашынын тереңдигин чагылдырат. Туруктуу поэтикалык формулалардын бир нече түрлөрү; тилдик көркөм сөз каражаттары (тропштун түрлөрү); ыр түзүлүшүндөгү муун, уйкаштык, аллитерация, ассонанс ыктуу пайдаланылган жана булар тексттин жогорку көркөмдүк деңгээлин аныктайт.

М.Мусулманкуловдун айтуусундагы «Семетей» эпосунун сюжеттик салттуулугун аныктоодо С.Каралаев (Ысык-Көл аймагы), Б.Сазановдун (Тянь-Шань аймагы) айтуусундагы «Семетей» эпостору менен сюжеттик салыштырма-типологиялык анализ жүргүзүлдү. «Семетейдин ата-теги тууралуу угушу»; «Таласка келиши, колдоочу жаныбарлары, кырк чилтендин тосуп чыгышы»; «Абыке, Көбөш жана Жакыптын кастыгы»; «Чынкожо, Толтойго каршы согуш»; «Семетейдин Айчүрөккө үйлөнүшү»; «Коңурбай менен согушу»; «Канчоронун чыккынчылыгы»; «Кыяс менен согуш»; «Семетейдин өлүмү» салттуу эпизоддор М.Мусулманкуловдо негизинен С.Каралаевдин вариантына үндөшүп, айрым энчилүү аталыштар жана окуяны баяндоо, сүрөттөө ыкмаларынын түрдүүчө вариацияланышы менен айырмаланат. Б.Сазанов, С.Каралаев жана М.Мусулманкуловдун варианттардагы ар түрдүүчө вариацияланган сюжеттик окуялар көрсөтүлдү: Каныкейдин Таластан качышы, жолдогу окуялар; Семетей менен Үмөтөйдүн ортосундагы кастык; Кун куу. Коңурбай менен согуш; Семетейдин өлүмү; Эпостогу негизги каармандар Семетей, Күлчөрө, Канчоро, Айчүрөктүн образдарына кыскача талдоо жасалды. Диссертациянын жыйынтыгында мындай илимий корутунду чыгарылды: 1. М.Мусулманкулов – алп манасчы Тыныбек мектебинин ири өкүлү, С.Орозбаковдун шакирти жана эпостун классикалык текстин өнүктүрүп, улантуучулардын бири. 2. М.Мусулманкулов таланттуу ырчы, аткаруучу жана элдик акындар поэзиясынын салттуу үлгүсүн улантуучу жамакчы-акын. 3. М.Мусулманкуловдун айтуусундагы «Курманбек» жана «Жаныш, Байыш» эпостору фольклордук чыгармалардын ичинен эң алгачкы болуп кагазга түшкөндүгү менен баалуу. «Жаңыл Мырза» эпосу башка айтуучулардын варианттарына салыштырмалуу баатырдык мотивдердин берилиши, ырааттуу композициялык түзүлүшү жана жогорку поэтикалык көркөмдүктө чагылдырылган мазмуну жагынан кыргыз элдик оозеки чыгармачылыгында алдыңкы орунда турат. Жалпысынан кенже эпостордо жөө жомоктук форма жана көөнө сюжеттик мотивдердин көбүрөөк сакталганы менен башка варианттардан өзгөчөлөнөт. 4. М.Мусулманкулов манасчылык өнөрдө С.Орозбаков жана С.Каралаев менен чыгармачылык тыгыз байланышта болгон. Демек, анын вариантында тянь-шандык жана көлдүк манасчылардын варианттарына мүнөздүү болгон сюжеттик баяндоо, портреттик сүрөттөө ж.б. тилдик, стилдик өзгөчөлүктөр орун алат. М.Мусулманкуловдун вариантында «Манас» жана «Семетей» эпосунун салттуу сюжеттик өзөктүү

окуялары толук сакталат; М.Мусулманкуловдун вариантында С.Орозбаков жана С.Каралаевдин варианттарынан айырмаланып “Манастын чүрчүттү чабышы”, “Алмамбеттин Турнага үйлөнүшү”, “Ажыбайдын Мекеге барышы”, “Олуят чалдын окуясы” деген сюжеттик окуялар кездешет; М.Мусулманкуловдун вариантында исламдык диний мотивдер идея жана түшүнүктөр көбүрөөк орун алат. Мисалы, Манастын курал-жарактарга ээ болушу, Алмамбеттин өз элинен кетиши тикелей диний ишенимге таянат. Согушта каратып алган элди ислам дининин шарияттарына үндөөсү М.Мусулманкуловдун вариантында С.Орозбаковдун вариантына окшош айтылат; “Манас” эпосунда тилдик көркөм каражаттардин ичинен тропштун түрлөрү салыштыруу, эпитет, метафоралар, поэтикалык формулалардын бир нече түрлөрү кеңири кездешет. Бир түзүлүшүндө салттуу муун өлчөмү сакталып, тилдик көркөм каражаттардын негизги элементтеринин ыктуу пайдаланылышы тексттин поэтикалык жогорку деңгээлдеги көркөмдүүлүгүн аныктайт. М.Мусулманкуловдун вариантында “Каныкейдин Таластан качып чыгышы”, “Семетей менен Үмөтөйдүн ортосундагы кастык”, “Коңурбай менен согуш” жана “Семетейдин өлүмү” С.Каралаев, Б.Сазановдордун варианттарынан майда деталдык өзгөчөлүктөрү менен вариацияланат; М.Мусулманкуловдун айтуусундагы “Семетей” эпосунда С.Каралаевдин вариантына салыштырмалуу мифологиялык байыркы көөнө ишенимдер аз кездешет.

Төраганын м.а. ф.и.д., Кадырмамбетова А.: Уктук, суроолор барбы диссертантка?

Ф.и.д. Орозова Г.: Биринчи талкууда айтылды эле, биринчи главанын үчүнчү параграфына М.Мусулманкуловдун жомоктору анан элдик поэмалары бар да ошолорду кошуп кой, себеби сен чыгармачылыгын карап аткандан кийин сенден башка бул кишини карайбы, карабайбы ким билет. Толук системалуу түрдө карагандан кийин эчтемесин калтырбай караш керек дегенбиз. Ошол кандай болду?

Диссертант Өмүралиева Ж.: М.Мусулманкуловдун “Осмон” жана “Күлбаарам менен Асан” деген кара сөз бүрүндөгү поэмалары бар экен. Бул поэмаларды поэтикалык жана сюжеттик жактан талдоого татыктуу эмес, жөө жомоктук формада жазылган, поэтикалык даңгээли төмөн деп таптык. Бул себептен талдоого кошкон жокпуз, ушундай чыгармаларды айткан деп аталышын гана атап өттүк. Кыргыз элдик поэмалар боюнча кыргыз адабиятында жетишерлик деңгээлде изилденген эмгектер бар. Жомоктордон “Зулум хан менен акылдуу кыз” деген бир гана жомогу бар экен. Бизде жомоктор боюнча өзүнчө диссертациялар жазылып жатпайбы. Ошолор талдоого алат деп ойлойбуз.

Ф.и.д. Кадырмамбетова А.: Муну мен сунуш катары эле айтайын деп жаткам, корутундуда 208-бетте “Жаныш, Байыш” жана “Курманбек” башка варианттарга салыштырмалуу сюжеттик структурасынын ырааттуу түзүлүшү жана поэтикалык жактан аксаганы көрүнүп турат дейт. Бир караганда ырааттуу түзүлүшү дегенде, ыраттуу түзүлдү деп тактап атасызбы же ыраттуу түзүлүшү жана поэтикалык жактан аксаганы бул экөө бир кемчилик катары айтылып жатабы? Ушундай кичине стилистикалык жактан түшүнүксүз болуп калыптыр. Анан поэтикалык жактан аксаганы дегенге мен макул болгум келген жок, өзүң айтып жатасың, бул киши поэтикалык инструментарийди укмуш чебер пайдаланат деп, ыр түзүлүшү жагынанбы, уйкаштыгынан келеби, көркөм сөз карааттарын колдонобу, жанагы уйкаштыктын түрлөрүн укмуш чебер колдонорун өзүң мисалдар менен көрсөтүп берип жатасың. Анан ыр түзүлүшү жагынан “Жаныш, Байыш”, “Курманбек” эпосторуна келгенде көркөмдүгү начар болуп калышы мүмкүн эмес да. Эмне үчүн корутундуда ушундай жыйынтык чыгарып койдун? Ушуну бир карап коёсуңбу?

Диссертант Өмүралиева Ж.: Эже, рахмат, мен бир сыйра дагы карап чыгам тактап, бирок азыр сиздин сурооңузга жооп берип кетсем, М.Мусулманкуловдон “Курманбек” жана “Жаныш, Байыш” эпостору эң алгачкылардан болуп 1922-жылы жазылып алынган. Чыгармачылыгынын тактап айтканда эпос айтуучулук өнөрүнүн жаңыдан башталып келе жаткандагы мезгили болгон. Ушул себептен бул эпосторунун поэтикалык жактан жеткиликтүү иштелбей калган деп айтып жатабыз. Ал эми ыр түзүлүшү, көркөм сөз каражаттарынын колдонулушу деп биз анын айтуусундагы “Манас” эпосун талдап жатабыз.

Ф.и.д. Кадырмамбетова А.: Жок, корутундуну карасаң, “Курманбек”, “Жаныш, Байышты” айтып келатып ушул эле пунктта айтып атасың, чебер деп, анан кайра өз оюңа каршы ушундай аныктама берип жатасың. Сен ушул сүйлөмдүн башына “Бул чыгармалар чыгармачылыгынын башталышында жазылгандыктан жеткиликтүү иштелген эмес” деп бир сүйлөм кошуп коюшуң керек.

Диссертант Өмүралиева Ж.: Макул эже, карайм.

Ф.и.д., доцент Көлбаева М.: Диссертацияны жазууда Кыдырбаева, Сарыпбеков, Винградодун эмгектерин окудуң, “Манас” боюнча жазылган бир топ диссертациялар бар деп айтып жатасың, ошолордун ичинде кайсы бир деңгээлде талдоордо М.Мусулманкуловго кайрылып өткөндөр жокпу? Бар болсо ошолорду да жазышың керек го дейм. Мисалы, Айталиева, Жумашева ж.б. өздөрүнүн объектисин талдап келатып М.Мусулманкуловдун да тексттерине кайрылышпаптырбы?

Диссертант Өмүралиева Ж.: М.Чокморов, боюнча жазылган диссертацияда диссертант М.Мусулманкуловдун вариантын да салыштырып талдоого алган. М.Мусулманкуловдун вариантында ак олпоктун жана дүрбүнүн аткарган кызматы, түзүлүшү, жасалышын сүрөттөө башка айтуучулардын варианттарынан айырмаланып турат. негизинен көп окумуштуулар ушуга кайрылган. Мен буларды кайра карап чыгам, рахмат эже.

Төраганын м.а. ф.и.д. Кадырмамбетова А.: Суруолор барбы, жок болсо анда талкууга өтөлү.

Ф.и.к. Мукасов М.: Иш жалпысынан көп эмгектенген, жакшы жазылган. Ушу боюнча эле алып чыгып жактоого болот дегенден алысмын, айрым замечаниелер бар ошолорду оңдоп койсо болот. Майда-чүйдө нерселер бар ошолорду карап койсоң. Жеке манасчыларды изилдегендер деп фамилияларды атап айтыптыр. Мурунку изилдөөчүлөр, Рахматуллин, М.Мамыров, Ауэзовдордон башташың керек эле. Эске ал. Мынабу жерде башы ачылбаган бир жер бар экен. М.Мусулманкуловдун калемине таандык деген сүйлөмүң бар экен. Б.Алагушев айтат, М.Мусулманкулов сабатсыз болгон деп, ушунун айтканы туура. Ал мезгилде кээ бир колу сабатсыз адамдарга катчы жалдап берген. Ошолор жазган, тигилер жөн гана айтканды гана билген. Анан кумайык жөнүндө архаикалык мотив деп айтканын, мындай мотивдер көп эле кенже эпостордо, ал түгүл Айтматовдун чыгармаларында деле колдонула берет. Ушундан улам эле “Жаңыл Мырзаны” байыркы эпос деп таштаптырсың. “Жаңыл Мырза” кечээки эле тарыхый эпостордун катарына кирет. Тарыхый каарманы бар. Архаикалык элементтер көркөмдүүлүгү үчүн пайдаланыла берет. Жайнакованын айткан сөзү сенин пикирди эмес, сен аныкын толуктайсың. Ошондой эле Кыдырбаеванын да “Жаңыл Мырза” тууралуу китеп жазган, ошондо дагы ал сеникин эмес, сен алардын пикирлерин толуктайсың. Б.Кебекованын пикирлерин жөнсүз айтылган деп Батма эжеге каршы айтып атасың. Чоң окумуштуулардын пикирлерине сөз айтуу этикасын бир байкаштырып карап койсоң. Калганын кагаздан окуп карап аласың. Ишиңе ийгилик каалайм.

Ф.и.д. Орозова Г.: Диссертация жазганда мурун ишке тиешеси барбы, жокпу баарын жаза берчүбүз. Азыр ВАКтын эрежеси боюнча ишке тиешеси бар гана адабияттарды алуу керек. Шилтеме алганда сенин диссертацияңа тиешеси бар гана иштерди карашың керек. Жанаранын ишин өткөндө бөлүмдө да талкуулаганбыз. Мурунку замечаниелерди оңдоптурсуң. Жанара ишине жоопкерчилик менен мамиле кылганы көрүнүп турат. М.Мусулманкуловдун тексттин терип чыгарды. Бул өзүнүн темасын жакшы түшүнүп турат. Ийне-жибине чейин өздөштүрүп карап чыгыптыр. Жактаганга чейин дагы майда деталдарына чейин карап, оңдой бересиң да. Иш жакшы, кийинки талкууга сунуш клам.

Ф.и.д. Кадырмамбетова А.: Жанаранын диссертациясын окуп чыктым. Абдан жакшы таасир калтырды, бышып жетилип калыптыр.

Бүгүнгө чейин көрүп атпайбызбы, жазган ишин түшүндүрүп айтып бералбаган же туура сүйлөм түзө албагандар да кездешет. А Жанара ишинде маселени коюп, кайра анын чечүүнүн жолдорун айтып, корутунду чыгарып, зарыл болгондо авторитеттүү бир окумуштуунун ою менен бекемдеп, ойду ыраттуу өнүктүрүп жүрүп отурат экен. Фольклордун көптөгөн маселелерин түшүнүп калганы көрүнүп турат. Ишке абдан жоопкерчиликтүү мамиле кылыптыр, мени ыраазы кылды. Теориялык маселелерди өзүнүн ишинде жакшы пайдаланганы көрүнүп турат. Иштин структуралык түзүлүшү да жакшы түзүлгөн. Манасчынын чыгармачылыгын изилдөөдө да анын ырчылык талантынан, анан поэмаларын, кенже эпосторун айтып кантип манасчылык өнөргө ээ болгонун айтып жатат. Талдоолордо сюжеттик жактан, уйкаштыктарын, көркөм сөз каражаттарын баарын жакшы деңгээлде талдаптыр. Мурат агай айткан нерсени мен да байкадым. Муну Жанара формасын бир аз өзгөртүп коюшу керек. Сунушум, кириш бөлүм 5-6 бет эле болушу керек деген талабы бар. 1-5-бетке чейинкини 1-главанын 1-параграфына алып барышың керек. Жанагы Мурат агайдын айтканы боюнча салттуу поэзиянын үлгүсүндө жазылган деп айтсаң туура болобу дейм. Ийгилик, кандидаттык иштин талабына жооп берет. Илимде жеткен бир чек жок, дагы өздөштүрө бер.

Ф.и.к. Исаева А.: Жанардын ишин окуп чыктым, структуралык жактан абдан так жана тыкан иштелген иш. Комплекстүү иште терең анализдер жасалыптыр, М.Мусулманкуловдун түрдүү жанрдагы чыгармачылыгы ар тараптан талдоого алыныптыр. Ырчылык жана манасчылык өнөр бири-биринен айырланып турат. Ал М.Мусулманкуловдун чыгармачылык өнөрканасындагы ар бир жанрдын этаптык өнүгүшүн аныктап чыкты. Теманын актуалдуулугун далилдеп көрсөткөн. Майда техникалык каталар бар аларды оңдоп койсо болот. Иштин жалпы максатын белгилеп анан милдеттерин жазыш керек. Анан ошол белгиленген максат жана милдеттер менен кетиш керек. Объект менен предмет да бираз чаташып калгандай. Тактап, көңүл буруп коёсуң деп ойлойм. ВАКтын жаңы талаптарына ылайык киришүүнү жана биринчи бөлүмдү талапка жараша оңдоо керек. Бул боюнча Нурзина да айтат болуш керек. Экинчи главада эпостун тексттине теориялык жактан формулалар боюнча талдоолоруң бар. Биринчи главанын 1-параграфындагы ырларды талдоодо “көркү эмнеде” деген суроо түрүндөгү формула акындар чыгармачылыгында да бар. Ошондуктан Мусулманкулов да жана Токтогул да ушул формуланы колдонуп жатат. Ошол формулалар менен өз талдоолорунду теориялык жактан бекемдесең болот. 1-жана 2-главаларда тең поэтикалык структуралык терең анализдерди көрүүгө болот. Өзгөчө кенже эпостордун варианттары боюнча тексттик салыштырма таблицан жакты. Мунун методологиясын дагы көрсөтүп беришиң керек деп ойлойм. Бул структуралык талдоодо өтө маанилүү. Жыйынтыктарың жакшы. Ар бир бөлүмдө салыштырма талдоолоруң бар, салттуулугу жана жеке көз караштарың мыкты жасалган. Бир гана “Семетей” жана “Курманбек” эпостору азыраак талданып калган. Бираз бул эпостор боюнча талдоолорунду

кошуп койсоң болот. Жалпысынан иш өтө жоопкерчилик жана тыкандык менен иштелген. Ишке ийгилик каалайм!

Ф.и.к. Тойчубек кызы Ж.: Айрым техникалык каталар бар, оңдоп койсо болот. Жалпы корутундуда ар бир параграфтын аягында корутундулар берилди кайра кайталоонун зарылдыгы жок деп жазылыптыр, зарылдыгы бар демекчимин. Ар главаны жалпы корутундуга кайрадан жыйынтыктап жазыш керек деп айтмакмын.

Илимий кызматкер Сабыр уулу А.: Мен дагы кыскача өз оюмду айта кетсем, манасчылык өнөрүнүн калыптанышында жаш кезиндегиси анан чыйралып калган мезгилиндегиси конкреттүү түрдө аргументтер, тексттер менен көрсөтүп берсеңиз жакшы болмок. Бул жаш кезиндегиси, бул кийинкиси деп. Профессионалдык адабиятта да каралат го. Экинчиден, төкмөлүк өнөрү боюнча айтып жатасыз, ошо төкмөлүк өнөрдүн кайсы деңгээлинде болгондугун жамакчылыкпы, төкмөбү, нускоочулук деңгээлде калдыбы. Ушул аныкталса жакшы болмокпу.

Ф.и.д., доцент Көлбаева М.: Бөлүмдүн талкуусунда да окуганбыз, ошондо айтылган сын-пикирлердин көпчүлүгүн оңдогонго аракет кылган. Мен азыр эки нерсени айткым келет, биринчиси, биринчи главага буга чейинки илимий иштердин теориялык обзор, экинчиси жалпы корутундулардагы кемчиликтерди оңдоо керек. Иш жакшы жазылган, коргоого сунуш кылса болот.

Ф.и.д., академик Акматалиев А.: Жанара М.Мусулманкуловдун текстин китепке даярдап, текст менен өтө жакындан тааныш болду. Бул анын талдоолорунда абдан керек болчу. Өзгөчө Манас университетин бүткөндөр сүйлөмдүн үтүр, точкасына чейин карап, үнүлүп, суроолорду коюп, чечип, жыйынтык чыгарып жазышат. Иштин көлөмү да ашып-ташып турат. Эки ырчыны, эки манасчынын варианттарын салыштырууну да мыкты билет. Кайсы текстти, кайсы сапты ким менен салыштыруу керектигин да жакшы өздөштүргөн. Бул иш өтө жакшы жазылган. Менимче Жанаранын иши бир калыпта, иреттүү, жыйынтыктуу кетип бараткандай сезилет. Ишти жактоого сунуш кылалы. Ийгилик каалайбыз!

Төраганын м.а., ф.и.д. Кадырмамбетова А.: Бүгүнкү окумуштуулар кеңешинде талкууланган тема боюнча диссертанттын иши каралып, тиешелүү суроолор берилип, жооптор алынды. Окумуштуулар кеңешинин катышуучулары өз сунуш-пикирлерин айтышты.

**Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун
Окумуштуулар кеңеши Күн тартибиндеги маселени талкуулап
Токтом кылат:**

1. Диссертант Өмүралиева Жанар Орозалиевнанын 10.01.09 – фольклористика адистиги боюнча жазылган “Молдобасан

Мусулманкуловдун айтуусундагы “Манас” эпосунун көркөмдүк өзгөчөлүгү жана анын чыгармачылык өнөрканасы” кандидаттык диссертациясы тиешелүү диссертациялык кеңешке сунуш кылынсын.

2. Талкууда айтылган сунуш-пикирлер эске алынсын.

**Окумуштуулар кеңешинин
төрагасынын м.а. ф.и.д., доцент**

А.Кадырмамбетова

Окумуштуулар кеңешинин катчысы, ф.и.к.

A handwritten signature in blue ink, likely belonging to the secretary mentioned in the text.

Айгүл Качкынбай кызы